

Ковальов Андрій Вікторович

*Кандидат політичних наук, речник Генерального штабу ЗСУ,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)*

<https://orcid.org/0000-0003-1081-3024>

e-mail: Kovalyov_A_V@ukr.net

**ПОЛІТИЧНА ПРОПАГАНДА У СИСТЕМІ ВІЙСЬКОВО-
ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПЛЮРАЛІСТИЧНОЇ
ДЕМОКРАТІЇ**

Резюме

Досліджено значення пропагандистського використання політичної міфології, політичних наративів та деструктивної медійної поведінки, які становлять загрозу згуртованості єдності та стабільності суспільства в умовах війни. На цій основі розглянуто умови належної оцінки співвідношення інноваційних і традиційних засобів військової комунікації, яка слугує виробленню вірних політичних та військових рішень. Осмислено необхідність фахового раціонального та критичного ставлення для використання засобів пропаганди в системі інших засобів військово-політичної комунікації. Розкрито значення операціонального підходу до пропаганди в демократичному суспільстві та розвитку власних засобів протидії. Показано специфіку контролю, підпорядкування та інтеграції пропаганди до ширшої системи військово-політичного інформування та впливу на поведінку громадян. Виявлено значення використання пропаганди для залучення суспільної підтримки, «демонізації» супротивників та підтримки національної єдності. Доведено, що політичні умови сучасних демократій вимагають, щоб військова пропаганда дотримувалася політичних директив і правових рамок. Обґрунтовано шкідливий вплив політичної дезінформації, яка може мати серйозні негативні наслідки для демократичних процесів, а також може обмежувати свободу слова.

Ключові слова: військово-політична комунікація, політична пропаганда, політичний наратив, політична комунікація, інституційна спроможність, політичний плюралізм, політична альтернатива.

Вступ

Сучасні політичні науки ведуть активний пошук засобів протидії дезінформації поширенням панічних настроїв та інших комунікаційних впливів поширюваних у демократичному суспільстві. Політична міфологія, політичні наративи та деструктивна медійна поведінка становлять загрозу згуртованості, єдності та стабільності суспільства в умовах війни. У сучасній Україні в умовах повномасштабного вторгнення формується унікальна «екосистема» комунікаційних взаємодій та координації державних і недержавних військових та політичних інститутів. Її назву можна умовно позначити як демократична система військово-політичної комунікації. В умовах швидкоплинних військових подій належна оцінка співвідношення інноваційних і традиційних засобів військово-політичної комунікації слугує виробленню оптимальних політичних та військових рішень, досягненню проміжних та кінцевих цілей військової та політичної протидії агресору.

В сучасних умовах глобалізації та діджиталізації здійснюється активне переосмислення традиційного концепту політичної пропаганди. Вона набуває нових ресурсів та джерел просування. Відповідно необхідно виробити фахове раціональне та критичне ставлення для використання засобів пропаганди в системі інших засобів військово-політичної комунікації. В умовах розбудови системи військово-політичної комунікації доречно операціонально підходити до пропаганди в демократичному суспільстві та розвивати власні засоби протидії.

Теоретичними засадами дослідження є роботи українських вчених. А. Загнітко розкриває новітні підходи до семантико-текстуальної експертизи сучасних пропагандистських текстів [1], А. Крап визначає стратегії захисту національної безпеки від інформаційних атак і пропаганди [2], Р. Пасічний ідентифікує вплив сучасної російської пропаганди на країни Європи [3]. Водночас існує потреба розгляду значення політичної пропаганди для системи військово-політичної комунікації.

Метою статті є встановлення значення політичної пропаганди у системі військово-політичної комунікації в умовах плюралістичної демократії.

Методи дослідження

Методологічною основою статті є комплекс політологічних методів. Так, системний метод дозволив всебічно проаналізувати значення ролі пропаганди в системі військово-політичної комунікації демократичних держав, виявити, що вона є одночасно важливою та нормативно обмеженою. Структурно-функціональний метод сприяв відображенню комунікаційної

специфіки демократій, зокрема в контексті адаптації свої стратегії військово-політичної комунікації, яка розмиває межу між інформаційним захистом та пропагандою. Єдність історичного і логічного дозволив розкрити генезу та інтенсивне застосування країни-агросора пропагандистських засобів шляхом поширення монологічних навіювань та трансляції упереджених наративів. Це сприяло більш чіткішому вираженню переконувального потенціалу політичної пропаганди, визначити її специфіку в умовах війни XXI століття, а також окреслити засоби протидії, що важливо як для України та інших країн вільного світу.

Результати дослідження

Пропаганда вже досить тривалий час є невід'ємним інструментом військово-політичної комунікації, виконуючи як стратегічні, так і психологічні функції під час війни й мирного часу. У плюралістичних демократичних державах її використання порушує складні етичні, оперативні та політичні питання. Зокрема актуалізуються контроль, підпорядкування та особливості інтеграції до більш широкої системи військово-політичного інформування та впливу на поведінку. Хоча пропаганда має на меті впливати на сприйняття та поведінку, її розгортання в демократичних політичних системах має забезпечувати баланс між ефективністю та прозорістю, а також законністю та підзвітністю. Означені кваліфікаційні вимоги диктуються специфікою пропаганди як різновиду політичної комунікації в цифрових умовах. Сучасні науковці Ф. Азіз, М. К. Алам, Н. Хан та низка співавторів, визначають політичну пропаганду як сукупність неправдивих даних та інформації, які використовуються для упередженого інформування аудиторії. Політична пропаганда, навмисно поширювана для зміни розуміння громадянами ситуації, може викривлено інтерпретувати проблему. Політична пропаганда також стала все більш поширеною в політичному контексті [4, р. 1077].

З ретроспективної точки зору пропаганда відігравала вирішальну роль у формуванні громадської думки, підтриманні морального духу та підриві рішучості ворога. Під час світових війн XX століття навіть демократичні уряди активно використовували пропаганду для залучення суспільної підтримки, «демонізації» супротивників та підтримки національної єдності. Для ситуації мирного часу дослідники слушно наголошують, що в демократичних країнах політичні лідери при владі обов'язково повинні пояснювати та обґрунтовувати свої дії виборцям. За допомогою переконання ті, хто при владі, прагнуть узгодити вимоги різних суспільних груп. Прем'єр-міністри, президенти, члени кабінету міністрів, керівники департаментів, законодавці та інші посадовці звертаються до народу країни, щоб зробити певну політичну лінію широко зрозумілою та домогтися її народного схвалення [4, р. 1079].

Однією з центральних проблем інтеграції пропаганди до сучасної системи військово-політичної комунікації є забезпечення контролю використання пропаганди як інструменту. У сучасних військових операціях потреба в централізованому командуванні та інформаційній безпеці в багатьох випадках суперечить демократичним нормам відкритості та цивільного контролю. Пропагандистські кампанії зазвичай інспіруються військовими інформаційними (операційними) підрозділами, але нагляд здійснюють цивільні міністерства або парламенти, щоб забезпечити відповідність такої діяльності національним цінностям і законам. Усвідомлюючи таку специфіку, Ф. Азіз, М. К. Алам, Н. Хан та інші виокремлюють основні методи політичної пропаганди, що використовуються для досягнення військово-політичних цілей. У військово-політичній комунікації пропагандисти використовують певні методи, щоб зробити свою політичну пропаганду більш переконливою, ефективною, достовірною та кращою для досягнення цільових результатів. Означені цілі спрямовані на зміну сприйняття, політичної поведінки та політичних настроїв виборців. Без візуальної правдоподібності та легкості доступу політична пропаганда не може бути корисною та успішною для ініціатора [5, р. 228]. Також для політичних пропагандистів дуже важливо, аби контент політичної пропаганди, зображений пропагандистом, не сприймався як теорія змови [4, р. 1081].

Значну увагу науковців та практиків викликає питання організаційної та управлінської підпорядкованості структур та засобів поширення військової пропаганди. Як відомо, у демократичних державах військові підпорядковуються цивільній владі. Цей принцип впливає на те, як планується та здійснюється пропаганда. На відміну від класичних авторитарних режимів, де військові можуть самостійно вести інформаційну війну, умови демократії вимагають політичної підтримки та згоди цільової аудиторії «своєї» країни. Науковці Ф. Азіз, М. К. Алам, Н. Хан та інші вірно наголошують, що техніка «піднятої руки» («головування рукою») у військовій пропаганді допомагає пропагандистам досягти максимальної цільової аудиторії. Аудиторія повинна щиро підтримувати пропагандиста. По суті, ця техніка обґрунтована метою голосування за політичну партію. Використовуючи техніку «піднятої руки», і відправник, і одержувач зацікавлені в цьому просто тому, що це роблять інші [4, р. 1083].

Звідси роль пропаганди в системі військово-політичної комунікації демократичних держав є одночасно важливою та обмеженою. Вона на сучасному етапі має бути «вбудована» до більш значущих рівнів стратегічної військово-політичної комунікації (STRATCOM), які інтегрують державні справи, психологічні операції та цивільно-військову взаємодію. Водночас за цифрової доби існує тенденція для розширення застосування пропаганди навіть на рівні редакційних статей (editorials) [6, р. 79]. Згідно з думкою

аналітиків, це збільшення зумовлене зміною медіа-середовища та розвитком соціальних мереж. Пропаганда ще ніколи не використовувалася так часто. І це дуже погана новина для демократії, оскільки політична пропаганда — це не просто провокаційна риторика, спрямована на послаблення політичного ворога. Це набагато більша сила, яка має на меті посилювати страх і тривогу, а також розділяти суспільство проти самого себе [7].

Крім того, сучасні демократичні держави стикаються зі зростаючими викликами з боку авторитарних суперників, які ведуть агресивну інформаційну війну без правових чи етичних обмежень. У відповідь демократії були змушені адаптувати свої стратегії військово-політичної комунікації, суттєво розмиваючи межу між інформаційним захистом та пропагандою. Як вже багаторазово зазначалося в класичних джерелах, сучасна політична пропаганда аж ніяк не є поширенням політичної інформації в плюралістичному середовищі [8, р. 217]. Це передусім неправдива інформація, яка поширюється з метою заподіяння конкретної шкоди та просування конкретної політичної мети. Тобто це інформація, яка навмисно поширюється, аби спотворити розуміння людьми певної проблеми та просувати інтереси конкретних політичних акторів [7].

У контексті формування переконливого військово-комунікаційного меседжу, мета пропагандистської акції або кампанії полягає у створенні цілісного наративу, який підтримує військові цілі, не порушуючи демократичних норм. До прикладу, сучасна НАТО використовує «нарративне фреймування» та управління сприйняттям для підтримки своїх місій. При цьому Альянс забороняє навмисне введення в оману, спрямоване на внутрішню аудиторію. Деструктивний політичний зміст пропагандистського меседжу (нарративу) полягає в тому, що популістичні твердження створюють розкол у суспільстві, націлюючись на меншини, щоб вони могли зберегти свою владу [7].

Важливим елементом архітектури системи військово-політичної комунікації є те, що сучасні практики дезінформації в умовах демократії (тобто навмисне поширення неправдивої інформації) парадоксальним чином захищені нормативними рамками свободи слова. Тобто дезінформаційний нарратив, який поширюється без навмисної спроби ввести в оману, є захищеним (не підлягає переслідуванню). Але дезінформація, яка може мати серйозні негативні наслідки для демократичних процесів, вже не буде розглядатися як свобода слова. Тому пропаганда, як форма дезінформації, не є захищеною свободою слова [7].

Також організаційно-управлінське підпорядкування пропаганди демократичним цілям військово-політичної комунікації забезпечує відповідність національним інтересам і підзвітність. Разом з тим, воно може обмежувати оперативну гнучкість під час конфлікту, особливо в умовах

швидкозмінного інформаційного середовища [9, р. 474]. Найбільша відмінність у сучасній політичній пропаганді полягає не обов'язково в змісті матеріалу, а в його охопленні. Значною мірою завдяки Інтернету та соціальним мережам, а також медіасектору, керованому сенсаційними репортажами (виключно тому, що це прибутково), політична пропаганда може охопити більше людей швидше та набагато легше, ніж будь-коли раніше. У соціальних мережах дезінформація поширюється легше, ніж факти. У нинішньому конфлікті між Ізраїлем та ХАМАС і кризі в Газі неправдиві твердження та дезінформація змішуються з фактичними подіями [7].

Застосування політичної пропаганди в авторитарних або гібридних політичних системах супроводжується масштабними й цілеспрямованими політико-організаційними діями. Зокрема, окремі уряди, які регулярно використовують пропаганду, як-от режим Орбана в Угорщині, беруть під контроль державні та приватні ЗМ. І. Вони можуть просувати свою політичну пропаганду через ці засоби масової інформації, надаючи їм фальшивого блиску легітимності. Але ми бачили, що для цього вам не потрібна підтримка ЗМ. І. Дональд Трамп використовував соціальні мережі та допомогу лише кількох дружніх медіагруп, таких як Fox News, для поширення своєї пропаганди. Однак основні ЗМІ відіграли свою роль, підхоплюючи дезінформацію та поширюючи її. Навіть коли це робиться для того, щоб викликати критику його меседжів, простий акт їх поширення допомагає їм поширюватися, незалежно від контексту [7].

Військово-комунікаційні практики гібридної війни, одним з прикладів якої є війна в Україні, продемонстрували, як інформація перетворюється на зброю не лише через традиційні медіа, а й через цифрові меми, лідерів думок та фейкові новини. Військові демократичних країн тепер повинні конкурувати в цьому спірному просторі, намагаючись зберігати при цьому довіру суспільства. Згідно з позицією аналітиків, в середовищі сучасних соціальних мереж політична пропаганда перетворюється не просто на інструмент для введення людей в оману. Ключовим елементом пропаганди є те, що вона сіє недовіру, заплутуючи людей щодо того, у що вірити, а у що ні. У середньостроковій та довгостроковій перспективі це змушує багатьох людей взагалі відмовлятися від політичних дебатів, оскільки стає надто важко зрозуміти, якій інформації слід вірити та кому слід довіряти. Академічні дослідження показують, що як тільки хтось починає втрачати довіру до демократичних інституцій, дезінформація ще більше підсилює це, створюючи токсичний зворотний зв'язок, який дає теоріям змови сприятливий ґрунт для вкорінення та перешкоджає участі в політичній діяльності [7].

Спроможність військових та цивільних демократичних політичних акторів боротися з офлайн- та онлайн-пропагандою, дезінформацією та

фейковими новинами також є ключовою функцією системи військово-політичної комунікації. Ба більше, вона стає державно імплементованою навичкою з розряду *soft skills* в низці шкільних предметів, зокрема, історії, суспільствознавства, природничих наук, релігієзнавства та мистецтва. Згідно з оглядами розвитку освіти країн ЄС, учні шкіл можуть вивчати використання націоналістичних та патріотичних гасел, або так звану «пропаганду злочинів» у Першій світовій війні на уроках історії. Також наявні художні форми, розроблені для підтримки певних ідеологій, на уроках мистецтва [10].

Здатність боротися з фейковими новинами також стає результатом не лише комунікаційної, але й дидактично-просвітницької діяльності демократичної системи військово-політичної комунікації. Науковий опис поняття «фейкові новини» не означає, що існує така категорія, як «правдиві» новини. Усі новини — це добірка, написана для певної аудиторії з певною метою. Надання громадянам та інституціям глибини аналізу та складних навичок, які відповідають цій темі, може бути викликом для деяких шкіл, особливо з точки зору компетентності та підготовки вчителів [10].

У сучасному контексті військова пропаганда поширюється на цифрові сфери, використовуючи соціальні мережі, дезінформацію та психологічні операції (PSYOP). Однак у демократичних державах, де свобода інформації та преси конституційно захищена, застосування пропаганди стає нормативно обмеженим та суперечливим. Хоча жодне з названих явищ не є новим, вони нещодавно набули нового значення завдяки широкій доступності складних форм інформаційно-комунікаційних технологій. Наприклад, обмін текстом, зображеннями, відео або посиланнями в Інтернеті дозволяє інформації стати вірусною протягом кількох годин [11, р. 164].

У цілому, як свідчать наведені міркування та практики, пропаганда залишається необхідним, але чутливим компонентом військово-політичної комунікації в демократичних державах. Її застосування вимагає ретельного балансування між оперативною військовою необхідністю та демократичною підзвітністю. Механізми демократичного парламентського контролю та підпорядкування цивільному нагляду є важливими гарантіями від зловживань. Оскільки інформаційна війна стає все більш складною та всеохоплюючою, сучасні демократії повинні знаходити інноваційні, але одночасно й етично обґрунтовані способи захисту своїх стратегічних наративів та національних інтересів без шкоди для базових цінностей.

Висновки

Таким чином, сучасна пропаганда в політичних науках визначається як монологічне поширення тез та наративів ідеологічного характеру, упередженого та викривленого змісту з метою забезпечення політичних

цілей. Означене поширення ефективно здійснюється за умов відсутності протилежної точки зору. Тому пропаганда властива в основному авторитарним та тоталітарним режимам, оскільки будь-яка політична альтернатива і плюралізм є усуненими та заблокованими. За наявності альтернативних точок зору або протилежних наративів вплив пропаганди істотно знижується.

Досвід сучасної російсько-української війни показав, що пропагандистське навіювання через різні канали й засоби, в тому числі соціальні мережі та соціальні платформи, значно удосконалилося. Проте розбудова системи військово-політичної комунікації дозволяє забезпечити вчасне формування альтернативних джерел військово-політичної інформації. Відповідно метою протидії пропагандистським акціям та кампаніям в медіа та соцмережах є підживлювання опозиційних джерел інформації, формування асиметричних відповідей у вигляді дискредитації джерел пропаганди, а також формування інформаційного імунітету в «своєму» суспільстві. Означені цілі та завдання вимагають не лише діяльності комунікаційних джерел та інституцій, але й широкого кола політико-організаційних дій.

До них належать консолідація громадянського суспільства, координація державних та недержавних мовників, формування перспективної стратегії військово-політичної комунікації з діями на випередження із визначенням майбутніх наративних послань в порядку денного. Подальші дослідження цієї теми будуть спрямовані на уточнення поведінкових ролей та функцій елементів системи військово-політичної комунікації.

Список посилань

1. Загнітко А. П. Семантико-текстуальна експертиза сучасних пропагандистських текстів: новітні підходи. Криміналістика і судова експертиза. 2024. Вип. 69. С. 298-305.
2. Крап А. П. Стратегії захисту національної безпеки від інформаційних атак і пропаганди. Політикус. 2024. Вип. 5. С. 67-72.
3. Пасічний Р. Я. Вплив сучасної російської пропаганди на країни Європи. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2021. № 2. С. 70-75.
4. Aziz F., Alam M. K., Khan N., Mehmood K., Muhammad J. Political Propaganda On The Internet: A Systematic Review. *Migration Letters*. 2024. No 21. P.1077-1088. 10.59670/ml.v21iS8.9539.
5. Peter Lang. Seo, H., Ebrahim, H. Visual propaganda on Facebook: A comparative analysis of Syrian conflicts. *Media, War & Conflict*. 2016. No 9(3). P. 227-251.

6. Seyed Ali J. Propaganda techniques: A discourse analysis of Resalat and Etemad-E Melli editorials/Seyed Ali Javadi (Doctoral dissertation, University of Malaya) 2017.150 p.
7. Modern Political Propaganda: Definition, Examples & How To Spot It. URL: <https://www.liberties.eu/en/stories/political-propaganda/43850>
8. Smith B. L., Lasswell H. D. Propaganda, communication and public opinion. Princeton university press, 2015. 446 p.
9. Sussman G. Systemic propaganda as ideology and productive exchange. Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society. 2012. No 10(2). 474-487 p.
10. Dealing with propaganda, misinformation and fake news. URL: <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/dealing-with-propaganda-misinformation-and-fake-news>
11. Seidman S. A. Posters, propaganda, and persuasion in election campaigns around the world and through history. Peter Lang Inc., International Academic Publishers. 2008. 327 p.

References

1. Zagnitko, A. P. (2024). Semantic-textual expertise of modern propaganda texts: Innovative approaches. *Criminalistics and Forensic Examination*, (69), 298 – 305.
2. Krap, A. P. (2024). Strategies for protecting national security from information attacks and propaganda. *Politicus*, (5), 67 – 72.
3. Pasichnyi, R. Ya. (2021). The influence of modern Russian propaganda on European countries. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»*. Political Science. Sociology. Law, (2), 70 – 75.
4. Aziz, F., Alam, M. K., Khan, N., Mehmood, K., & Muhammad, J. (2024). Political propaganda on the internet: A systematic review. *Migration Letters*, 21(S8), 1077 – 1088. <https://doi.org/10.59670/ml.v21iS8.9539>
5. Seo, H., & Ebrahim, H. (2016). Visual propaganda on Facebook: A comparative analysis of Syrian conflicts. *Media, War & Conflict*, 9(3), 227 – 251.
6. Javadi, S. A. (2017). Propaganda techniques: A discourse analysis of Resalat and Etemad-E Melli editorials (Doctoral dissertation, University of Malaya). 150 pages.

7. Modern political propaganda: Definition, examples & how to spot it. (n.d.). Liberties.eu. Retrieved from <https://www.liberties.eu/en/stories/political-propaganda/43850>
8. Smith, B. L., & Lasswell, H. D. (2015). Propaganda, communication and public opinion. Princeton University Press.
9. Sussman, G. (2012). Systemic propaganda as ideology and productive exchange. *Open Access Journal for a Global Sustainable Information Society*, 10(2), 474 – 487.
10. Council of Europe. (n.d.). Dealing with propaganda, misinformation and fake news. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/campaign-free-to-speak-safe-to-learn/dealing-with-propaganda-misinformation-and-fake-news>
11. Seidman, S. A. (2008). Posters, propaganda, and persuasion in election campaigns around the world and through history. Peter Lang Inc., International Academic Publishers.

Andrii Kovalyov

Candidate of Political Science,

Spokesperson of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine

Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0000-0003-1081-3024>

e-mail: Kovalyov_A_V@ukr.net

POLITICAL PROPAGANDA IN THE SYSTEM OF MILITARY-POLITICAL COMMUNICATION OF A PLURALIST DEMOCRACY

Abstract

The significance of the propaganda use of political mythology, political narratives and destructive media behavior, which pose a threat to the cohesion, unity and stability of society in war conditions, is investigated. On this basis, the conditions for a proper assessment of the ratio of innovative and traditional means of military communication, which serves to make correct political and military decisions, are considered. The need for a professional, rational and critical attitude to the use of propaganda in the system of other means of military-political communication is explained. The importance of an operational approach to propaganda in a democratic society and the development of one's own means of counteraction is revealed. The specifics of control, subordination and integration of propaganda into a broader system of military-political information and influence on the behavior of citizens are shown. The importance of using propaganda to attract public support, "demonize" opponents and support national unity is revealed. The communication specificity of democracies is reflected, in particular in the context of adapting their strategies of military-political communication, which blurs the line between information protection and propaganda. The feasibility of disinformation, which can have serious negative consequences for democratic processes and can also limit freedom of speech, is substantiated.

Keywords: military-political communication, political propaganda, political narrative, political communication, institutional capacity, political pluralism, political alternative.

Стаття надійшла до редакції 11.03.25

© Ковальов А. В., 2025